

Haxewai hina kakain ti teik pepa ie

Abel (Matiu 23:35; Luk 11:51; Hibru 11:4, 12:24)
Abel nati Adam, i tel ukale Kein komuh. Kein
telei i. (Genesis 4:1-8).

Abraham

Abraham i tel seilon ti matahaun. Hatesol seilon
ti Israel nakuama tetan. Haeu hone i ti sos
saliliai xuxun hani texux xux ti Haeu neini
haniwen i. Abraham hong usi. Ahang kilan
wanen i to luluawa atengi taen ti i tunahiwa
texux xux ien ape i tonai. Xux tetexux aope ie
axan Israel. Haeu xinoti namil kapi Abraham
ka teka laha nakuama tetan se seilon ti Haeu
ape na masin laha tu xox tetan i ngahati laha.
(Genesis 15; Rom 4; Hibru 6:13-15)

Abraham uke axoan tel hehin axan Sara. Lalu
kum tan akaik nake Sara lieheh. Ti lalu
ape pate salaimat, Haeu axi lalu tel akaik
wawan. Lalu axai i Aisak. Aisak uke axoan
tel hehin axan Rebeka. Lalu hanatuale hua
akaik wawan sangasang, Iso ma Jekop. Jekop
axan tenen liai Israel. Nake ti tel seilon
ien laha axai teka Ju seilon ti Israel. Tek
laha nakuama ti Iso laha pahoxai teka laha
nakuama ti Jekop. Jekop uke axoan hahutuan
Lea ma Rakel. I uke hetekie hua hehin
liai. Natun huopanim hua akaik wawan.
Huopanim huosol seilon ti Israel ahuma ti
tesol natun ien. Axalato taian leili pepai Haeu
(Hahatakei Haeu 7:4-8). Kilan wanen seilon
laha nakuama ti lato. Laha hatesol seilon ti
Israel.

Adam (Luk 3:38; Rom 5:14; 1 Korin 15:22, 45; 1 Timoti 2:13-14; Jud 1:14)

Adam tel seilon Haeu tanomi imat ti lawe seilon. Haeu uke hepekeun tanomian. Adam ma tel axoan Iv lalu huhua ti hutuaii tahiai kakai Haeu. Hutui taen ien lawe seilon aile saun lialun. Aile ape nake ti tahitah ti Adam, saun lialun ma matemate i tunahi kaha hatesol. Tuahe nake ti matei Jises Krai, kaha pon ukei tonain kapi Haeu ti tap tahi tapoan na namilokaha xoxoan ti Jises Krai. I tel awa-ia kaha ti kaui kawatan ti lialui woukaha.

Aisaia (Matiu 3:3; Aposel 8:30; Rom 9:27-29)

Aisaia i tel ti teka masiwi ti kuluaii kakai Haeu. Ti kuwen wanen, imat ti Jises Krai lua han-ima tehu pon ie, Aisaia kak kilamiwen waliko ti na i sohot hani Jises. (Paxaiwa teik pepa Aisaia)

Alfa (Hahatakei Haeu 1:8, 21:6, 22:13)

Alfa se hutuaii alfabet ti kakai Grik, masin "A" i se hutuaii alfabet ti kakai Seimat. Jises Krai i tetel ti hutuaii lawe waliko, aile ape laha kolongeni i Alfa ti leili pepai Haeu.

Aposel

Jises kilami aposel tetesol huopanim huhua seilon ti uli lato sohotua kahikahin (Matiu 10:1-4; Mak 3:13-19; Luk 6:12-16; Aposel 1:21-22). Tesol seilon ien lawe kapin ma i to hahanau lato. Ti Jises mat ape i moih alia, lato ningahi i ti pulalato wanen. I talo lato ti kaxiai lawe waliko ti lato ningahiwen ma kaxi ahutiai meng solian tetan. Lato sohot masiwi ti teka kahikahi Jises. Leili pepai Aposel, Pol, Banabas, ma teka liai, lato tin aposel. Lato tin

kikilamiai Jises Kraiss ti ailei puasan. Tenen kakain “apospel” salangawan ukek, “tetel laha talo.”

Aron (Luk 1:5; Aposel 7:40; Hibrui 5:4, 7:11, 9:4)
Aron tetel ukale Moses pamu. Aron nakuama ti Livai, tel ti tesol huopanim hua nati Jekop. Aron tetel uli i sohotua masiwi ti hukuminiai Haeu ma seilon. Haeu ukek ka ti wasole teka Ju, mewenae teka laha nakuama ti Aron laha sohot masiwi ti hukuminiai Haeu ma seilon.

Baal (Rom 11:4)

Ti kuewen wanen imat ti teka Ju tonai texux xux Israel, teka seilon ti ien laha lolotui Baal tel kumahe salan Haeu. Taun hina teka Ju kum lotui Haeu, laha lotui non Baal. Nake ti tenen saun ien Haeu lengeini hawane laha.

Babilon

Babilon i tehu taon pate lalap. Ti imat wanen, teka seilon ti ien hilei teka Israel ape laha tike. Laha waxi kilan ti lato hani Babilon ape lungei lato ailei puasain kawatan ti tap lato uke kahun. Tekaa Israel to ien leili ahang 70 (Matiu 1:11-12, 17; Aposel 7:43). Leili teik pepa ie Babilon uke i tu kikilami tehu taon Rom ti kilan seilon laha lolotui waliko ti kumahe salan Haeu ma teteka ti aoape laha kum nam waxi Haeu. (Hahatakei Haeu 14:8, 17:5, 18)

Balam (2 Pita 2:15; Jud 1:11; Hahatakei Haeu 2:14)

Balam tel ti kuluiwai kakai Haeu. Telao teka Moab hilei teka Israel. Balak tel masiwi ti laha pahahan Balam saiwa teka Israel lehe i xoini lato. I kakane Balam ka i uke kahun. Kemuk Balam watakaimu tuahe imuh i sowini nake i pate

halepean ti moni. Ti i luluainiwa lehe i aile, tel engel tiehi aweisalun. Tok donki kikiliwake Balam tuahe ti i ningahiwa tel engel, i kum kiliwau ahe kalak Balam xaxai i. Tok donki wixile ape i tumei Balam. Balam paxai tioi ka Haeu pahan i aile hasolia haniwa teka Israel, aile ape i kum sai lato. (Numbers 22-24)

Baptais

Baptais se kolakol ka seilon i sohotuen kahikahi Jises Krai. Laha hana hatapo namilolaha hani i ma laha hong tamani kakaian. Jon baptaisi kilan seilon he tehu kan Jodan. I hone laha towiahua ti lialui woulaha ape i baptaisi laha ti puli teka seilon.

David

David i tel ti teka masiwi ti ngahatiai teka Ju. I tetel nati Jesi tapeinan. Imat ti i to tel masiwi, lawe i ngangahati sipsip tupi tel taman. Lokon ti i uluha tutuen, i hilei telei tel seilon pate lalap axan Goleat tel ti teka laha hil pahoxai teka Ju. Wawahen ti David lalap wanen hani Haeu. I aile tanomi kilan pak ti haxawai Haeu. Pakun ien laha axai Salm. Jises takah nonoma ti kahi nati tel David ie (Rom 1:3; Hahatakei Haeu 22:16). Ti kuwen wanen Haeu kakawen ka Krai tel i taloma, i nakuama ti tel masiwi David.

Elaija (Matiu 11:14; Mak 9:4; Rom 11:2; Jeims 5:17)

Elaija i tel ti teka masiwi ti kului ai kakai Haeu. I aile kilan kolakol lalap ti kui pohe Haeu (1 Kings 17-19; 2 Kings 2:11-12). Elaija se tetel Jises kak kokolongeni Jon Baptis hani i. (Matiu 17:9-13; Mak 9:9-13; Luk 1:17)

Engel (Kakai Inglis: *angel*)

Teka engel se spirit solian ti Haeu laha kapin ti tesol tonan. Laha kumahe seilon masin kaha. Kaha kum pon ningahiai tupualaha tuahe i pon laha sohot take hani kaha. Haeu talo teka engel ailei pupuasan. Laha ngangahati teka seilon ti Haeu (Aposel 12:6-11, 27:23; Hibu 1:14). Taun hina Haeu talo laha ti kaxi haniai seilon kakain tuah tetan. Tel masiwi ti hatesol engel axan Maikel (Jud 9). Tel engel masiwi liai axan Gabriel. (Luk 1:19, 26)

Grik

Teka Grik totonai texux xux Akaia. Aope ie Akaia axan Gris. Tehu taon lalap ti Gris se Aten. Tehu taon Korin tin leili texux xux ien. Lokon ti tesol aposel, teka Grik seilon aneso ma pate teka liai sameni laha. Kilan seilon kakak kakai Grik. Salan tetan, lokon ti Jises, hatesol seilon laha sukulawen, laha pon kak kakai Grik. Meng solian ti Jises, imat laha taimu ti kakai Grik.

Haga (Galasia 4:21-31; Genesis 16)

Haga i unau Sara tel axoi Abraham. Lokon ti Sara lieheh tutuen i talo Haga eng akati Abraham. Sara aile ukek ien lehe Haga hanatua axi i ma Abraham akaik waxi hina seilon nakuama ti lalu. Ape salan, Haga hatakaha tel akaik wawan axan Ismael. I kumahe akaik tetel Haeu kakawen i hani Abraham ma Sara. Aile ape teka laha nakuama ti tel akaik ien, laha kum uke waliko solian ti Haeu kakawen i hani teka laha nakuama ti Abraham. Imuh Sara hatakaha tel akaik axan Aisak. I se tetel akaik Haeu kakawen i hani lalu Abraham. Muhin ti Sara hatakahawa Aisak, i leng ape

usi xaxaweni Haga. Haga sos to xohi hani Maunt Sainai. Se maunten tetehu ien Haeu kakak kapi Moses ape hani i tesol nauna tetan ti haniai teka Ju. Nake ti tenen ien, leili pepai Galasia Pol ukek ka Haga, tel unau Sara, tu kikulami teka seilon laha hahitake tesol nauna ien. Seilon tenen ien laha soh ka mewenae na seilon usi hatapo hatesol nauna ien, Haeu paxai ukek i seilon sawisawin. Aile ape laha kum soh ka mewenae na namilokaha xoxoan ti Jises Krais, Haeu paxai ukek kaha seilon sawisawin.

Herod

Leili teik pepa ie, hinalo seilon axalato Herod.

- 1) Herod tel laha axai Lalap, i tel masiwi ti Judia lokon ti Jises takah. I tetel ailei teik namil ti teleiai Jises lokon ti Jises kokol. (Matiu 2:1-22; Luk 1:5)
- 2) Herod Antipas i tetel nahikei Galili ti ape lokon Jises kaxi ahuhuti kakai Haeu ma ailele kilan waliko lalap ti kui pohe Haeu. Se i tetel i sowini ape laha koti kinawe Jon Bap-tis nake tel axoan hehin Herodias watakai Jon. Ti lokon laha xoti Jises, Pailat talo i hani Herod tetel ien lehe i hong paxai waliko ti teka masiwi ti teka Ju susului Jises. (Mak 6:14-29; Luk 23:6-12)
- 3) Herod Agripa I (tetel imat) i se tetel i axi kawatan hani teka laha soh ti Jises Krais. Tin i sowini ape laha telei Jeims tel ukale Jon. (Matiu 10:1-4; Aposel 12:1-23)
- 4) Herod Agripa II (tetel usian) i nati Agripa I. Ti laha sului Pol, i tetel hong kolongenian ape i talo Pol hani Rom lehe i tu ulea mateiwai tel

masiwi Sisa. (Aposel 25:13–26:2, 26:19, 27–32)

Hibrú

Teka Ju axalaha tenen Hibrú. Laha nakuama ti Abraham. Tenen ax “Hibrú” i ahuma ti Eber; tel ti teka matahaun ti laha. Teka Ju kak kakai Hibrú ma kakai Arameik.

Holi Spirit

Holi Spirit i se Spirit ti Haeu. Holi Spirit, Jises ma tel Taman, kalak lato seilon tolu, lato se Haeu telawe (Matiu 28:19). Holi Spirit i pupuas leili teka seilon laha soh ti Jises Krais. Sale pupuasan masin:

- 1) I haxewa seilon tioiai waliko tenen salan. (Jon 16:13; 1 Korin 2:10–13)
- 2) I lotu kamei Haeu ti hualiai teka kahikahi Jises Krais. (Rom 8:26)
- 3) I neneini teka seilon ti Haeu lehe laha tioi sale usiai aweisalun. (Aposel 13:2, 16:6–7)
- 4) I axi seilon tetan poh ti kaxi ahutiai kakai Haeu ma ti ailei puasan. (1 Korin 2:4–5)
- 5) Kahikahi Jises Krais tel tel i axi laha poh ti ailei puasain tenen tenen ti hakuiai hatesol seilon ti Haeu. (1 Korin 12–14)

Igip (Aposel 7:34–40; Hibrú 11:27)

Igip se texux xux xohixohin Israel. Leili 400 ahang teka Israel toto Igip ape teka Igip hapuasa hialalu laha. Tuahe Haeu oxoxi laha ti ien (Exodus 12–14). I hapuasa Moses neini ahutialaha hani Keinan, tetexux xux ti i kilami haniwen laha.

Ing sosoxope ti Haeu (Kakai Inglis: *Tabernacle*) (Aposel 7:44; Hibrú 9:2, 9:21)

Ti kuwen wanen lokon teka Ju luluainiwa he lohong, Haeu hone Moses ailei tehu ing sosox-

ope ti lotuian. I hapuasa maia pate solian ma uli manihuh ailean, hanowi hawane ti Haeu nexi hahani i. Leili tehu ing sosoxope ien laha hahana tehu lohe kakain tuah ti Haeu. Teka Ju lawe laha lolotui Haeu ien. Tin ien teka masiwi ti hukuminialaha ma Haeu laha ailele puasain ti hasawiai wasolalaha kapi Haeu. Laha hapuasa ing sosoxope tenen ien atengi taen tel masiwi Solomon ataiwa tehu Ingi Haeu leili Jerusalem. (Paxaiwa hosai ing sosoxope ti Haeu leilon ie imat ti tetepap 441).

Ingi Haeu (Ti kakai Inglis axan *Temple* ma na *House of God*)

Ingi Haeu i leili Jerusalem, tehu taon lalap ti Israel. Ing tetehu teka Ju apuha ti lotuiai Haeu ma amukei ngain lalap ti laha. Teka masiwi ti hukuminiai Haeu ma seilon lawe laha ailele puasalaha ien. Seilon teteka kumahe Ju, hahalin ti na laha soh hani leili tehu Ingi Haeu ien. Patalal ti leili Ingi Haeu se tesol Tuah Tapein ti Haeu. Mewenae tel masiwi tapein ti hukuminiai Haeu ma seilon i pon soh hani ien, tehue ti leili ahang tehu. I kaua kake manihuh hani ien xaxaweniai puki lialui woun hetekie lialui woi seilon ti Israel. Teik maia lalap i ak titiehi aweingi tesol Tuah Tapein ti Haeu. Se maia teteik ien i lexa ti patul haniwa taen itan lokon ti Jises mat (Matiu 27:51; Mak 15:38; Luk 23:45). I kola ka taen ien Jises heiwen aweisalukaha hani Haeu na masin kaha soh ti Jises Kraiss. Aile ape kaha teka kahikahi Jises Kraiss kaha masin ingi Haeu nake Holi Spirit i pupuas leilokaha (1 Korin 3:16-17). (Paxaiwa hosai Ingi Haeu

leilon ie he tetepap 140).

Iso (Rom 9:13; Hibru 11:20, 12:16-17)

Aisak tel nati Abraham i hanatua hua akaik wawan sangasang, Iso ma Jekop. Iso i tetel pamu tuahe telao ti pate i hitol, i aka lioi waliko ti ala i tel pamu ukean. Tuahe ti angiain tehu i sowini hani Jekop ukei waliko solian ti tel tamalalu. (Genesis 25)

Israel

Israel se axe Jekop liai tenen ti hahaniai Haeu. I tel ti hua nati Aisak ma Rebeka. (Paxaiwa Genesis 32:22-28) Hatesol teka laha nakuama ti huopanim hua nati Jekop laha se seilon ti Israel. Tin seilon axai laha teka Ju ma teka Hibru. Tetexux xux ti teka Israel totonai tin axan Israel. Ao pe ie tin laha axaxai axan Palestain. Ti kuwen axan Keinan, xux tetexux Haeu hani teka seilon ti Israel muhin ti laha ox saliliwa Iqip.

Iv (2 Korin 11:3; 1 Timoti 2:13)

Iv se tetel axoi Adam. Ti Haeu tanomiwa tehu pon ie, Adam tetel Haeu tanomi imat ti lawe seilon. I uke tea kui pope Adam ape i tanomi Iv. Iv tetel uli Satan puluti waxainiwa. I ani huai pata ti Haeu hahalini ape tin i axi hetekie ani Adam. Aile ape lalu huhua matekalang wanen ti tahiai kakai Haeu. Hutui taen ien ape seilon aile saun lialun. Iv hanatuale tolu natulalu, Kein, Abel ma Set.

Jekop

Jekop i nati Aisak tetel nati Abraham. Axan liai tenen Israel. Natun wawan huopanim hua. Huopanim huosol seilon ti Israel i ahuma ti lato.

Jeremaia (Matiu 2:17, 16:14, 27:9)

Jeremaia i tel ti teka masiwi ti kuluiai kakai Haeu. Ti kuwen i kak kilami kilan waliko ti i sohotuen lokon ti Krai he tehu pon ie, tel awaiakaha ti Haeu taloma. (Paxaiwa teik pepa Jeremaia)

Jesi (Matiu 1:6; Luk 3:32; Aposel 13:22; Rom 15:12)

Jesi i tame tel masiwi David tetel Jises Krai nakuama tetan. Ti kuwen, Aisaia tel kuluiai kakai Haeu tai kaxiwen ka Krai nakua ahuma ti Jesi ma David.

Jises

Jises se axe tel Nati Haeu. Ti kakai Hibru salangawe tenen ax Jises i ukek, "Awaiakaha" (Matiu 1:21). Jises tin laha axai i Krai, tel Nati Haeu, tel Nati Seilon, Emanuel ma tel nati David.

Jona (Matiu 12:39-41, 16:4; Luk 11:29-32)

Jona i tel ti kuluiai kakai Haeu. Telao Haeu talo i hani tehu taon axan Niniva ti kaxiai kakaian. Tuaehe Jona pahan kum is ape i ku he tea waian hani texux xux liai. Ti i luluainiwa, Haeu hatano tehu ahon lalap. Tekaseilon he tea waian tioi ka nake Jona, aile ape laha hok xoini i hani itax. Tok xixi lalap tolomi i ape i to leili tian ngain toluhu. Muhin tok xixi kaloli i hani ngixi peixux. Taen ien Jona hong tamani Haeu ape i lua hani Niniva ti kaxi ahutiai kakai Haeu. (Paxaiwa teik pepa Jona).

Josua (Aposel 7:45; Hibru 4:8)

Josua i tetel i to masiwi ti teka Israel muhi matei Moses. I neini laha hani Keinan, tetexux xux Haeu kilami haniwen tetalaha. Laha

waxaini hileiai teka seilon ti ien ape se laha tonai Keinan. Josua sei teik hepekeun ien hani huopanim tesol seilon ti Israel. Tuahe tesol lato nakuama ti Livai lato to masiwi ti hukuminiai Haeu ma seilon, aile ape lato tap puase hepekeun. Josua i tel masiwi tuah ti neiniai teka Israel. I haeliel hawane ti kolai saun ti usi hawanei Haeu.

Ju

Seilon teteka axalaha Ju, se teka laha nakuama ti Abraham. Salangawe tenen ax Ju i ukek, “seilon teteka lato totonai texux xux Juda.” Lato nakuama ti Juda, tel ti huopanim hua nati Jekop. Lato se tesol ti tetesol huopanim huosol seilon ti Israel. Imuh, tenen ax Ju i kalauhi hatesol seilon ti Israel. Tuahe leili teik pepa ie na i ukek “teka Ju,” kumahe ka lawe i kakak hatesol teka Ju, hina i kakak mewenae teka masiwi ti laha.

Juda (Hibru 7:14, 8:8; Hahatakei Haeu 5:5, 7:5)

Juda i tel ti tesol huopanim hua nati Jekop. Teteka laha nakuama tetan laha se tesol ti teka seilon ti Israel laha axai Juda. Lokon ti Jises, texux xux teka laha nakuama ti Juda totonai, axan Judia. Tehu taon Jerusalem se leili texux xux ien. Jises Kraiss i takah ahuma ti teka laha nakuama ti Juda.

Kahikahi Jises Kraiss (Kakai Inglis: *Disciple / Follower*)

Teka kahikahi Jises se teteka seilon namilolaha xoxoan tetan ma laha hong tamani kakaian. Laha se ukalan ma tuan ti hahitake axe Kraiss. Leili pepai Matiu, Mak, Luk ma Jon, i kakak sale tesol huopanim huhua kahikahi Jises.

Lato se tetesol seilon i kilami ti hamalum kapita kapin. I axai lato aposel ape i talo lato ti kaxi ahutiai meng solian tetan, masin ti i kakak leili pepai *Matiu 10:1-4*.

Kein (Hibru 11:4; 1 Jon 3:12; Jud 11)

Kein i tel nati Adam ma Iv pamu. Abel tel ukalan komuh, i telei tok sipsip ape i hani Haeu. Kein hani Haeu an ti kin. Haeu amuke waliko ti Abel hani i, tuahe i kum paxai amuke waliko ti haniai Kein. Aile ape Kein leng telei Abel. Nake ti tenen saun ien, Haeu ukek Kein tap tahi to matuhaian. (*Genesis 4:1-16*)

Keinan (Aposel 7:11, 13:19)

Keinan se axe texux xux Haeu kilami haniwen ti teka seilon ti Israel. Aoape ie axan Israel. Hina laha axai Palestain.

Krais

Krais tin axan tenen Mesaia. Tenen kakain Krais i ahuma ti kakai Grik ape tenen kakain Mesaia i ahuma ti kakai Hibru. Huonen kakain ien i ukek, “seilon tel laha tihi wel hani he patun.” Ie se saun ti kuwen lawe teka Ju ailele. Na Haeu kilami tel seilon masiwi ti teka Israel, tel kuluiiai kakai Haeu tihi wel hani he patun ti kola haniai seilon ka i se kikilamiai Haeu. Tuahe Jises, Holi Spirit kola ka i Krais. Haeu kakawen i taloma tel awaiakaha, tetel i neini kaha usiai saun ti Haeu. Se Jises tetel Krais. I tetel Haeu kilamiwen ka i taloma. Hatesol teka Ju laha to monomon ti Krais tuahe ti Haeu taloma Jises, pate palai teka laha soh ka i Krais.

Kros

Ie se saun tenen ti teka Rom. Na tel i aile waliko tenen pate lialun masin teleiai seilon ma na

aile hialualalaha ti waxiai soxi, laha hakea telei i he kros. Laha tahi haholo huaik pata. Imuh laha tahi seilon hani he teik pata ien. Hina laha tua uke tal xinotian. Laha lauti hatuhi teik kros ape tiliwen tel seilon tua ak mat. Tel ti na i mat ukek ien, pate i lamani hawanemu moloan. Teteik kros laha hakea Jises, laha tanomi ani pata. Lokon ti Jises, matein tenen ien se pate hienain wanen.

Lalape soliai Haeu (Kakai Inglis: *Grace*)

Hatesol seilon aile saun lialun. Aile ape tap puki solian ti kaha ti i pon na Haeu aile hasolia hani kaha. Haeu taloma telawe Natun awaiakaha ti kawatan ti lialui woukaha. I aile ukek nake i waheni hawane kaha, kumahe nake ti soliai pupuasakaha (Rom 2:24; Taitus 3:4-5; Epesus 2:8). Lawe ngain kilan waliko solian i aile hani kaha. Tenen saun ti Haeu ien i haxewa ka Haeu hahani kaha lalape soliaian kalak kaha kum tapai wanen ukean.

Livai (Hibru 7:5, 9, 10; Hahatakei Haeu 7:7)

Livai i tel ti tesol huopanim hua nati Jekop. I hanakuama tesol ti teka seilon ti Israel. Teka laha pupuas leili Ingi Haeu, laha nakua ahuma ti Livai. Teka masiwi ti hukuminiai Haeu ma seilon laha kilami ahuma ti Aron, tetel tin i nakuama ti Livai. Matiu, tel ti tesol aposel ti Jises axan tin Livai. (Matiu 9:9-13; Mak 2:14; Luk 5:27-29)

Lot (Luk 17:28-32; 2 Pita 2:7-8)

Lot i tel nati Haran tetel ukale Abraham komuh. Ti Abraham lua hahaniwa texux xux ti hahaniai Haeu, Lot tin lua usiwa i. Ti lalu ape hoi liai ien, Lot lua to hani tehu taon Sodom. Teka seilon ti ien laha aile kilan waliko tenen pate

lialun. Saun ti laha aile ape Haeu ukek ka i aile hialalu hawane Sodom. I talo tel engelaun ti hahongoi Lot ka ox saliliwa tehu taon ien. Muhin ti Lot hetekie axoan ma natun oxawa, Haeu lui hatapo kalutini Sodom. Tel engel hone Lot ka kum pax alilia ti lato ox sasaliliwa taon. Tuahe tel axoi Lot i tohea pax alia ape lokon ien wanen tupuan i tanoma hanowi patotoi sol. (Genesis 18-19)

Mana (Jon 6:31, 49; Hibrui 9:4)

Lokon ti teka seilon ti Israel ox saliliwa Iqip, laha luluainiwa he lohong leili ahang 40. Ti ien Haeu hani laha tenen an axan mana. Lawe ngain mana putama patul ape laha ani. (Exodus 16:13-36)

Masiwi ti hukuminiai Haeu ma seilon (Kakai Inglis: *Priest*)

Teka seilon ien laha kilami ti tukei awe teka Israel hani Haeu. Lato telei manihuh ti hani Haeu hasawiai wasole seilon hani kapin. Lokon ti Jises lato ailele tenen puasain ien leili Ingi Haeu ti Jerusalem. Lato ahuma ti Aron, tetel i nakuama ti Livai. Tel masiwi tapein ti hukuminiai Haeu ma seilon i se tetel pamu tuah ti lato hatesol. Laha kilami i masiwi ti leili ahang tehue, muhin laha sohi ulei. Telawe masiwi ien i soh hani tesol Tuah Tapein leili Ingi Haeu ti kahuiwai lialui woun ma ti teka Ju liai. Tin hina teka masiwi tuah ti hukuminiai Haeu ma seilon. Leilolato teka seilon tenen pamu masiwian, teka kemuk laha masiwi tapein ti hukuminiai Haeu ma seilon ma tin teka akikilaha seilon tuah. Leili pepai Hibrui i ukek ka Jises Kraisi se tel masiwi

Haxewai... Meng solianxvHaxewai... Namil ti Haeu xinoti kapi seilon tetan

tapein ti hukuminiai Haeu ma seilon lian tehue. Puki i wanen kahui lialui woukaha ti i mat he kros lehe teka namilokaha xoxoan ti Jises Kraiss Haeu namiloi ukek kaha seilon tetan ma kaha to kapin lian tehue. (Paxaiwa *Hibru 5-10* ma hosai tel masiwi tapein ti hukuminiai Haeu ma seilon he tetepap 579.)

Meng solian (Kakai Inglis: *Gospel ma na Good News*)

Jises talo tesol aposel tetan ti kaxiai meng solian hani lawe seilon (Mak 16:15). Meng solian se tetenen ie. Haeu taloma tel Natun Jises Kraiss hanima tehu pon itan ie. I mat ukei kawatan ti lialui woukaha. Na kaha towiahu ti saun lialun ape hana hatapo namilokaha hani Jises, kaha ape kumahe hahitake lengei Haeu. Na masin ien, kaha tunahi tonain tuah ape kaha to kapi Haeu lian tehue. (Paxaiwa Jon 3:16)

Moses

Moses tel ti teka masiwi tuah ti teka seilon ti Israel. Lokon ti teka Igip hapuasa hahalialu laha, Haeu kilami i ti neinialaha lehe laha ox salili Igip hani tetexux xux i kilami haniwen laha. Haeu sohot hani Moses ti tenen aweisal ie. Moses ningahi teik kokole sisihan i xekexek tuahe i kum lua. Leili teik sisihan ien Haeu kakak kapi Moses. (Paxaiwa hosaun he tetepap 313.) Ti ien i kilami Moses neini ahutiai teka seilon tetan ti Igip. Moses aile kilan waliko lalap ti kui pohe Haeu (Exodus 4-17). I seilon tetel Haeu hani i nauna ti haniai teka seilon ti Israel. Moses tai kilan kakain leili pepai Haeu ti laha axai *Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers* ma *Deuteronomy*.

Namil ti Haeu xinoti kapi seilon tetan (Kakai Inglis: *Covenant*)

Tenen namil Haeu xinotimu imat: Luk 1:72; Aposel 3:25, 7:8; Galasia 3:17; Hibru 9:1

Tenen namil Haeu xinoti imuh: Matiu 26:28; Mak 14:24; Luk 22:20; Rom 11:27; 1 Korin 11:25; 2 Korin 3:6; Hibru 7:22, 8:6-13, 9:15, 10:16, 12:24, 13:20

Tel seilon na i xinoti tenen namil kapi tel liai, i kak hahawane ka i aile hani tel seilon ien waliko ti i kakak. Ape tel liai tin masin. Ti Haeu xinoti tenen namil kapi teka Israel, i kak hahawane ka i Tamalato ma Masiwi ti lato na lato hong tamani kakaian. Huonen namil Haeu xinoti kapi teka seilon tetan. Tenen ti Haeu xinoti kapi Moses, i ukek ka teka laha usi nauna ti Haeu laha hamalum seilon tetan (Exodus 19:4-6). Tuahe tap tel i pon usi hapoponowi hatapoi tesol nauna ien, aile ape tap tel i pon sohot seilon sawisawin ti puli Haeu na i tohongi lali tewau aweisal ien. Tenen namil Haeu xinoti imuh, i ukek ka na tel seilon namilon xoxoan ti Jises Krai ma i usi hawane i, Haeu paxai ukek i seilon sawisawin.

Nauna ti Moses (Kakai Inglis: *Law*)

Nauna ti Moses hahaniai Haeu lato se leili tesol tepanim pepa leili pepai Haeu. Tesol nauna ien Haeu hani Moses he tehu Maunt Sainai ti haniai teka Ju. Laha sokok ka na laha usi hatapo tesol nauna ien, Haeu paxai ukek laha seilon sawisawin. Tuahe tap tel i pon usi hapoponowian. Aile ape kaha teka kahikahi Krai kumahe hahitake nauna ien. Kaha

hahitake nenein ti Krai ape lalape soliaian i kakalauhi kaha. Haeu pahan kaha waheni hawanewa i ma seilon liai. Huonen nauna ien pate tuah wanen. I se salangawe hatesol nauna ti Haeu. (Matiu 5:17; Jon 1:17, 15:1-17; Aposel 13:39, 15:24-28; Rom 5:18, 10:4; Galasia 2-6; Epesus 2:15; Kolosi 2:14; Hibriu 7)

Ngain lalap ti teka Ju (Leviticus 23)

Hina ngain lalap ti teka Ju lawe laha apuha amuam leili ahang tehu tehu. Ngain ien se taun ti nameniai lalape soliai Haeu ti i aile hahani teka matahaun ti laha.

Ngain lalap ti nameniai taun ti waxi aliakei Ingi Haeu (Kakai Inglis: *Festival of the Dedication of the Temple*) (Jon 10:22)

Taun tehu ien teka Ju nameni lokon ti kuwen Judas Makabeus malai taneni aliake tehu Ingi Haeu ape i apeseni lehe teka seilon lotui Haeu ien. I aile ukek nake teka Siria laha hil papahoxai teka Ju, laha hapuasa halialu tehu Ingi Haeu ape uke lotuiai waliko ti kumahe Haeu. Ngain lalap ien tin teka Ju axai “Ngain ti xewan i kam.” Nake ti tenen ien Jises ukek, “Nga masin xewai alon nga haxewa lawe seilon” (Jon 9:5). Ngain lalap ien teka Ju axai Hanukah.

Ngain lalap ti Pasova (Kakai Inglis: *Festival of the Passover*) (Matiu 26:2, 5, 17-19)

Ngain lalap ti Pasova se pate ngain tuah ti teka Ju. Teik kakain “Pasova” ukek “salini.” Taun tehu ien teka Ju nameni lokon ti kuwen teka matahaun ti laha ox salili texux xux Iqip. Ti lokon ien Haeu talo tel engelaun ti teleiai lawe

akaik wawan pamu ti hatesol ingi teka Iqip. Tuahe i hone teka Ju ka teleiwa tok sipsip wawan uluha ape kewa kakaun ahui kilamiai lawe kahip ti ingalaha. Ti tel engel ningahiwa kaka, i salini tehu ing ien ape i kum telei akaik wawan pamu leili ing (Exodus 12:23-27). Nake ti tenen ien ing tehu tehu ti teka Ju laha telei tok sipsip wawan uluha ape laha ang amuam leili ngain lalap ti Pasova. Ape teka kahikahi Krai ukek ka Jises Krai se tok sipsip wawan uluha ti Pasova nake tel na i soh tetan, i ape kumahe hahitake lengei Haeu. Ngain lalap ien teka Ju axai Pesah.

Ngain lalap ti aniai bret tenen tap ist (Kakai Inglis: *Festival of Unleavened Bread*) (Matiu 26:17; Luk 22:1; 1 Korin 5:6-8).

Teka Ju amuke tehu ngain lalap ien leili ngain ti Pasova. Ti teka Ju ox sasali Iqip tap taun ti atengiai bret na i xiu lehe laha hunai. Aile ape laha ani bret tenen tap ist. Leili teik pepa ie, ist tu kikilami saun lialun. Ngain lalap ien teka Ju axai Hag Hamatzot.

Ngain lalap ti atai ai houha (Kakai Inglis: *Festival of Shelters / Festival of Tabernacles / Festival of Booths*) (Jon 7:2-52).

Ti ngain lalap ien teka Ju amuam nake taun ti apuhiniai an ti he kin. Laha atai houha ape laha ingai ti leili puasain tehu. (Leviticus 23:33-36; Deuteronomy 16:13-15). Laha nameni lokon ti teka matahaun ingangai tuahe houha ti laha luluainiwa he lohong leili ahang 40, imat ti laha tahia hani texux xux Haeu kakawen i hani laha. Ngain lalap ien teka Ju

axai Sukot.

Ngain lalap ti Pentekos (Kakai Inglis: *Festival of Pentecost*) (Aposel 2:1-4, 20:16; 1 Korin 16:8).

I sohot 50 ngain muhi Pasova. Teik kakain “*Pentekos*” ukek “50.” Ti ngain lalap ti Pentekos teka Ju amuam nake taun ti apuhinia ai an ti he kin axan wit. Tin laha nameni lokon ti kuwen Haeu hani Moses nauna tetan ti he Maunt Sainai ti haniai teka Ju.

Aope ie, Pentekos se taun ti teka kahikahi Kraiss nameni lokon ti uli Holi Spirit puasawa leili teka namilolaha xoxoan ti Jises Kraiss. (Paxaiwa hosai teka kahikahi Jises he tetepap 298) Ngain lalap ien teka Ju axai Savuot.

Noa (Matiu 24:37-38; Luk 3:36, 17:26-27; Hibu 11:7; 1 Pita 3:20; 2 Pita 2:5)

Noa takah muhi tepanim tolu seilon ti laha nakuama ti Adam. Lokon ti Noa, seilon aile kilan saun tenen tenen ti pate lialun. Nake ti tenen ien, Haeu ukek i hasomu kan ti aile halialualaha ma hatesol waliko ti tehu pon ie. Tuahe Noa i tel seilon sawisawin, i hong tamani kakai Haeu. Aile ape Haeu hone i tanomiwa tea waian lalap, waxiwa tel axoan, tolu natun ma axoalato ape ku haniwa he tea waian hetekie manihuh ma manixux tenen tenen, he pahoa tok wawan ma tok hehin. Noa hong usi waliko ti Haeu kakane i. Muhin ti Noa ma tesol seilon kapin ku haniwa he tea waian, Haeu hauxa akah lalap ape kan i som atuhi tehu pon ie. Kan hutomi tataen maunten. Hatesol seilon ti tehu pon ie laha waut mat, mewenae Noa ma tesol seilon kapin lato

moih. Kilan pangapang tamusua ape kan i nun, hepekeun i paxe alia. Noa ma tesol seilon kapin ahuta he tea waian. Ape Noa haxawa axe Haeu nake i awai lato. Haeu kakane Noa ka i kum hasomu ulei kan hanowi tetehu ien. (Genesis 6–9)

Oliv (Jon 18:1, 26; Hahatakei Haeu 11:4)

Oliv se tenen pata ti hina huan. Teka Ju lawe laha hapuasa huan ti ailei wel. Wel ti oliv laha uke hunai ai an ma ailei kilan waliko liai. I se tuah wanen ti teka Ju. Kilan wanen pata oliv xexex he tehu maunten xohixohin Jerusalem. Aile ape laha axai Maunt Oliv. Hosai tenen pata oliv leilon ie muhi tetepap 120.

Omega (Hahatakei Haeu 1:8, 21:6, 22:13)

Omega se tiliai alfabet ti kakai Grik, masin “X” i se tiliai alfabet ti kakai Seimat. Jises i tetel ti hutuai lawe waliko. I tin tetel tiliai lawe waliko.

Parisi

Teka Parisi laha se seilon tuah leili teka Ju. Puasalaha pala masin puase teka hanau nauna ti Moses. Laha tioi hawane tesol nauna ien tuahe tin laha hanau kilan saun ma nauna ti puki laha tua tanomi. Kewi laha hanasanas nake laha sokok laha pamu ewian ti teka liai. Kewi taun leholaha i uke huoka nake waliko ti laha hanau, puki laha kum puas usi. Teka Parisi pahoxai Jises ape laha tohongi lali teleian. Puki aposel Pol i tin tel Parisi imat ti i sohot tel kahikahi Jises Kraiss.

Rom

Rom se tehu taon lalap leili texux xux Itali. Lokon ti Jises he tehu pon ie, teka Rom hil waxi kilan xux hani hahitakalaha. Texux se

Israel, lato tin hahitake nenein ti teka Rom. Nake ti tenen ien, teka Ju watakai hawane laha ape pahalato usi xaxawenialaha ti xuxulato. Ti lokon ien Sisa tel masiwi ti teka Rom, i tel masiwi tapein ti kilan xux ti tehu pon ie. (Paxaiwa hosai Rom muhi tetepap 408)

Sabat

Ti leili pepai Haeu i kak ukek ka leili ngain tepanim tehu Haeu aile tehu pon ie. Ape ti telao ngain tepanim huohu, i hanau nake i hatapoen tenen puasain ien (Genesis 2:1-3). Aile ape Haeu ukek ka seilon tin laha puasawa ngain tepanim tehu ape telao ngain tepanim huohu laha hanauawa. Teka masiwi ti teka Ju laha tanomi palahi kilan nauna sale Sabat, aile ape ailan wanen ti teka seilon usian. Teka Parisi leng hawane ti Jises haewia seilon telao Sabat ma ti tesol kahikahin asahi ani huai kon ti tehu ngain ien. Laha ukek ka lato xaputiwen nauna ti Haeu tuahe kumahe salan. (Luk 6:1-11, 13:10-17, 14:1-5)

Sadusi

Teka Sadusi se teka seilon tuah ti leili teka Ju. Laha hanau seilon usi hatapoi nauna ti Moses ma saun ti teka Ju. Namilolaha pala masin ti teka Parisi tuahe lawe laha kak hapatapat kapi lato ti sale seilon maten. Teka Parisi lato soh ka Haeu hamoiha aliake seilon maten tuahe teka Sadusi laha kapaxe hawane.

Sainai (Aposel 7:38; Galasia 4:21-31)

Sainai se tehu maunten ti Haeu hani Moses tesol nauna tetan ti haniai teka Ju. (Paxaiwa hosai Maunt Sainai muhi tetepap 280.)

Saion (Matiu 21:5; Jon 12:15; Rom 9:33, 11:26; 1

Pita 2:6)

Saion se axe tehu ti tesol maunten ti tehu taon Jerusalem tutu. Tehu Ingi Haeu se patul he tehu maunten ien. Hina na laha kakak Saion laha kakak Jerusalem hatehu ma na tehu taon ti Haeu. Saion tin i tu kikilami teka kahikahi Jises Kraiss ma tone Haeu. (Paxaiwa Hibru 12:22; Hahatakei Haeu 14:1)

Salan wanen (Rom 1:25, 9:5; Galasia 1:5; Hibru 13:21)

Ti kakai Hibru teik kakain “amen” i ukek, “salan wanen.” Ti na tel seilon lotu, teka liai tili ukek, “salan wanen” ti hakuiai lotu.

Salm (Kakai Inglis: *Psalm*)

Teik pepa Salm se pepai pak ti haxawai Haeu. David ma teka liai tai tesol pak ien ti kolai wawahen ti lato hani Haeu ma ti samenian. Tin lato kamei Haeu huhual ma kaxi ililam ti lato.

Samaria

Samaria se texux xux wasole Judia ma Galili. Ti kuwen teka matahaun ti teka Samaria laha se Ju tuahe laha sal ahuhahu hani teteka laha kum soh ti Haeu. Saun ti xuxulaha i sohia ape i selai laha ti teka Ju. Aile ape teka Ju paxai teheni teka Samaria. (Luk 10:25-37; Jon 4:4-42)

Samuel (Aposel 3:24, 13:20; Hibru 11:32)

Samuel i tel ti teka masiwi ti kuluiiai kakai Haeu. I tetel i tihi wel hani pati David ti kilamian ka i masiwi ti Israel. Samuel i tel ti teka masiwi tuah ti neinia teka Israel.

Sara (Rom 4:19, 9:9)

Sara i tel axoi Abraham. Kalak i lieheh atengi salaimataun i hatakaha Aisak tel akaik wawan. I hapoponowi kakai Haeu

ti i kakanewen Abraham ka kilan seilon nakuama tetan.

Satan (Kakai Inglis: *Satan, Devil ma na king of this world*)

Satan i tel masiwi ti teka spirit lialun. Imat wanen i se tel ti teka engel ti Haeu tuahe i pahoxai Haeu. Aile ape Haeu xaxaweni i ti tesol tonan. I puluti hakila seilon ape i tohongi eliliel ti haputaialaha ailei saun lialun. I hanamena kapitini teka kahikahi Krai saun lialun ti laha ailewen lehe xoxoi namilolaha ti Jises Krai i put. Tuahe Jises i pamu kuiaian ti Satan. I xoini pohe Satan ape imuh i halialu tamusuke i. (Hahatakei Haeu 20)

Sipsip (Paxaiwa hosai tel ngahatiaai sipsip muhi tetepap 248)

Sipsip se tenen manihuh lawe teka Ju tupui. Ie se hina saun ti sale ngahatiaai sipsip lokon ti Jises:

- 1) Seilon tel i tupi kilan sipsip. Laha kum hamalum leili taon ma toan. Tel ngahatian lawe i nahike ahuti hani tesol ti kilan pahoah analaha.
- 2) Teka ngahatiaai sipsip lawe laha heuta xohixohin kapi sipsip. Laha paxai peteni lehe manihuh lengean kum telei. Teka seilon ien laha tiori hawane tupulaha sipsip. Laha ila tiori tok tok ti lato. Teka sipsip hong tiori hawane tel ngahatialato ma lawe lato nahih usi i. (Jon 10)
- 3) Tel ngahatiaai sipsip i aile ngah tiehialaha. Na ipong i hasoho laha hani leilon ti awaialaha. I eng peteni laha he aweing. Taun hina, seilon ti xuxuina laha han soh hani leilon xuina sipsip.

4) Taun hina teka Ju laha uke sipsip wawan uluha ape laha telei hani Haeu ti kahuiai lialui woulaha. Tuae kake sipsip i kum hasawi uke laha ti puli Haeu. Jises se masin tok sipsip wawan uluha nake i mat ti kahuiai saun lialun lehe Haeu oxoxi kaha ti kawatan ti lialui woukaha ma wasolakaha kapi Haeu i sawi na namilokaha xoxoan ti Jises Krai. (Jon 1:29, 36; Hahatakei Haeu 5:13, 22:1)

Sisa

Sisa i tel masiwi tapein ti teka Rom. Lato hil waxi kilan xux hani hahitakan. Lokon ien tenen ax Sisa laha axai hani axe lawe masiwi tapein ti teka Rom.

Sodom (Matiu 10:15, 11:23-24; Luk 17:29; Hahatakei Haeu 11:8)

Sodom se taon tetehu Lot toto. I tel nati Haran tetel ukale Abraham komuh. Tehu taon liai xohixohin ien axan Gomora. Tek a seilon ti Sodom ma Gomora laha to ailele kilan saun tenen pate lialun. Nake ti lialui woulaha Haeu lui halialu tamusuke huohu taon ien. (Genesis 13:12-13, 18:20, 19:24)

Solomon (Matiu 1:6-7, 6:29, 12:42; Luk 11:31, 12:27; Aposel 7:47)

Solomon i tel nati David. I se tel ti teka masiwi tuah ti teka Israel. Telao Haeu sohot hani Solomon ti he paxangoan ape kamei i waliko tetenen ti na pahan. Solomon kamei Haeu ti axian namil xewan lehe i pon neini aluiniai teka seilon. Ape salan, Haeu hani i namil xewan wanen. Tin Haeu hani i kilan waliko ape i sohot tel seilon ti kilan soxi. Tehu Ingi Haeu matekalang se atataiai Solomon. Tanome tehu Ing ien solian tapein wanen.

Imat ti i atai tehu Ingi Haeu, teka Ju lolotu leili ing sosoxope.

Spirit lialun (Kakai Inglis: *Evil spirit*) (Matiu 17:18; Mak 5:1-20; Luk 4:33-36; 1 Timoti 4:1)

Teka spirit lialun laha se kahikahi Satan. Laha eliel halialui seilon ma haputaialaha lehe laha tahi kakai Haeu ape usi Satan. Spirit lialun pon i soh hani seilon ti kapiti halialualaha. Kasinan wanen i sohot hani teteka laha hani tupualaha ailei puase Satan ma waliko tenen pate lialun. Tuahe kui pohe Haeu i xoini hawane pohe spirit lialun. (1 Jon 4:4)

Synagog

Lawe taon ma toan ti teka Ju hina synagog. I se tehu ing ti apuhalalaha, kasinan telao Sabat. Leili ing ien teka Ju lawe laha lotu, ridai kakai Haeu ma hanau nauna tetan. Lokon ti jises, leili tehu ing ien, tin laha hong papaxai kakain ti na seilon he sulusul.

Tatahan ti Haeu kola hani seilon (Kakai Inglis: *Mercy*) (Matiu 5:7; Mak 5:19; Luk 1:78; Rom 11:31-32)

Haeu tel Masiwi i Haeu ti tatahan nake i waheni hawane kaha. I kola hani kaha tatahan tetan ti na kaha tunahi kawatan tenen tenen ma ti na kaha sihimalil ape kaha kum tioi tenen na kaha aile. Ti i kum axi kaha kawatan ti lialui woukaha kalak ala i tapai ti kaha uke, ien se i kokola lalape tatahan ti Haeu. I atetengi tutuen na kaha towiahu ti lialui woukaha ape kaha hong usi kakaian.

Tehu lohe kakain tuah ti Haeu (Kakai Inglis: *Ark of the Covenant*) (Hibru 9:4; Hahatakei Haeu 11:19)

Tehu lohe kakain tuah ti Haeu laha tanomi ani pata ape laha pakati atuhi hatehu ani gol. Leilon tehu patula ani gol hetekie tenen an axan mana, teik kuai Aron ma huaik pot tenen mamananan ti Haeu tatai huopanim nauna tetan. Tehu bokis ien teka Israel to kau usiusi laha ti he lohong. Lawe laha hana leili tehu ing sosoxope ti Haeu ape imuh laha hana leili tehu Ingi Haeu. Tehu bokis ien ma lawe waliko ti leilon se pate tuah wanen nake lato tu kikilami tenen namil ti Haeu xinotiwen kapi teka Israel. (Paxaiwa hosau he tetepap 588)

Teik kikilam ti kotiai uli walikoi akaik wawan (Kakai Inglis: *Circumcision*) (Aposel 15; Rom 2:25; 1 Korin 7:18-19; Galasia 6:15)

Saun ti teka Ju lawe laha koti uli walikoi akaik wawan tataen ngain tepanim toluhu kewa muhi takahan. Haeu tetel i hone Abraham ti aile kewak ien. (Genesis 17:9-14.) Ien se kikilam ka laha Ju ma seilon ti Haeu. Lokon ti uli seilon kaxiwa meng solian ti Jises Kraiss, hina ti teka Ju laha kak ukek ka tel na pahan i sohot kahikahi Kraiss i kotimua uli walikoun. Ien se kolakol ka i se ape tel Ju. Pol namilon kumahe masin ien. Ti leili tesol pasun i kakaxi ka kumahe ti kotiai uli walikoi seilon, laha sohot kahikahi Kraiss. I hahanau ka aweisal tewawawe na seilon pahan Haeu paxai ukek ka i sawisawin. I soh hawanewa ti Jises Kraiss ma hong usiwa kakaian.

Teka hanau nauna ti Moses (Kakai Inglis: *Teachers of the Law*)

Hina ti teka Ju puasalaha hanau seilon nauna

Haxewai... Teka kuluiiai kakai Haeu xxvii Haxewai... Teka waxiaiai moni ti teka Ju

tetesol Haeu hani Moses ti haniai teka seilon ti Israel. Kilan ti laha puasalaha pala masin puase teka Parisi. Teka hanau nauna ti Moses, kewi laha pahoxai Jises Krai.

Teka kuluiiai kakai Haeu (Kakai Inglis: *Prophet*)

Tel kuluiiai kakai Haeu i se tetel Haeu kaxi hani i kakain lehe i kului hani seilon. I tukei awe Haeu hani teka seilon. Ti kuewen Haeu taloma kilan teka kuluiiai kakaian masin Elaija, Aisaia ma Jeremaia. Kewi kakain ien i kakak ka seilon towiahua ti saun lialun ti laha. Tin Haeu hapuasa lato ti kaxi hatakeiai waliko ti na i sohot imuh. Kilan wanen ahang imat ti takahe Jises, lato kak kilami sohotuan, waliko ti i aile ma waliko tenen ti na i sohot hani i. Tin lato kakaxi waliko ti na i sohot ti tapoi tehu pon ie, imat ti Jises Krai aliama ape i paxai kolongeni woi lawe seilon.

Teka kumahe Ju (Kakai Inglis: *Gentile*)

Ti kakai Grik teik kakain “Gentile” ukek “hatesol teka kumahe Ju.” Teka Ju pate laha haneke aliake laha nake Haeu kilami laha seilon tetan. Laha paxai teheni seilon ti xux liai ma namiloi ukek ka teka ien kum tioi wanen Haeu. Tuaehe Jises Krai mat ti xaxaweni hetekieiai tenen saun ti wawatak ien. Aile ape i pon na teka Ju ma teka seilon liai he aunaun na masin laha hahitake nenein ti Haeu. (Rom 3:29-30; Epeus 2:11-18, 3:6-7)

Teka waxiaiai moni ti teka Ju (Kakai Inglis: *Tax collectors*) (Matiu 5:46; Mak 2:14; Luk 3:12)

Teka seilon ien se teteka Ju ti teka Ju liai lawe paxai wataakai hahawane nake lato waxi moni ti teka akikilato ape hani teka Rom a

lawe lato waxi hasea. Lato tap wanen tatahan hani teka seilon. Tek a liai namilo i ukek lato seilon lialun nake lato huhuali teka akiki xux liai laha kikiliwake xuxulato teka Ju. Sisa tel masiwi tapein ti Rom i sowini hani teka seilon tuah ti xux texux texux ti hahitake Rom ti apuhinia i moni ti teka akikilaha. Laha aile kolongeni ka teka seilon hani.

Tel Nati Seilon (Kakai Inglis: *Son of Man*)
(Matiu 9:6; Mak 2:28; Luk 9:22; Jon 3:13-15; Aposel 7:56)

Ti kuwen Daniel tel kuluia i kakai Haeu i ha-puasa tenen ax “Nati Seilon” ti i kakaxi tel Masiwi tuah ti Haeu taloma. (Daniel 7:13-14) Salangawe tenen ax ien se Krai s tetel Haeu taloma. Jises axai aliake i tel Nati Seilon. Ti i kak ukek ien, i kola ka i se Krai s, i tel Masiwi hina pohe Haeu. Jises tel Nati Seilon i se seilon masin kaha a i tin Haeu.

Tesol kau i kawatan ti tap tahi tapoan (Kakai Inglis: *Hell*)

Seilon teka laha kum soh ti Jises Krai s, tap tel tutuen i awai laha ti lengei Haeu nake ti lialui woulaha (Aposel 4:12). Aile ape ti na laha mat, laha uke kahulaha ti tesol tonain pate lialun leili ah ti tap tahi pehoan. (Mak 9:47-48; Hahatakei Haeu 19:20, 20:11-15). Ti ien laha ilameni hawane lalape moloan tuahe tap tel po huali laha. (Luk 16:19-31)

Tesol tuah tapein ti Haeu (Kakai Inglis: *The Most Holy Place*) (Hibru 9:3-4, 7-8, 11, 25, 10:19, 13:11)

Tesol ien se patalal wanen ti leili Ingi Haeu ma ti leili tehu ing sosoxope ti Haeu. Tehu lohe

kakain tuah ti Haeu laha hahana ien. Mewenae tel masiwi tapein ti hukuminiai Haeu ma seilon i pon soh hani tesol ien. I aile tehue ti leili ahang tehu lehe i kahui lialui woun ma ti teka seilon ti Israel. (Paxaiwa hosai tesol tuah tapein ti Haeu imat ti tetepap 441.)

Tonain kapi Haeu ti tap tahi tapoan (Kakai Inglis: *Eternal life*) (Matiu 16:25; Mak 10:17; Luk 18:30; Jon 1:4; Aposel 11:18)

Tel na namilon xoxoan ti Jises Kraisi sohot seilon haun ti usiai Haeu ape i to kapin lian tehue (Matiu 25:46; Luk 10:25-28; Jon 3:14-16, 36, 5:24, 39-40, 6:40, 47, 11:25-26). Tuae tonain kapi Haeu kumahe mewenae ti tesol tonan, pon kaha uke ti kaha tutuen he tehu pon ie (Jon 10:10, 28, 17:1-3, 20:31). Aile ape kaha pon lioiai lialui nanahiakaha ma ti hong tamaniai kakai Haeu. (2 Korin 5:17; Epesus 4:22-24)

Tone Haeu (Kakai Inglis: *Heaven*) (Matiu 6:20; Mak 12:25; Luk 12:33)

Tone Haeu se tesol toan solian tapein wanen. Jises Kraisi salili tesol ien. I sohot seilon masin kaha ape i lua hanima tehu pon ie. Sohotuan i takah hanowi kaha seilon (Jon 3:13; Pilipai 2:5-7). Taen ngainukaha teka kahikahin tapo, kaha to lian tehue kapi Haeu tel Tamakaha ti tesol tonan (Matiu 5:12; Jon 14:1-3; 2 Korin 5:1; Pilipai 3:20). Jon tel aposel i ningahi waliko ti i sosohot tone Haeu ape i tai kakaxi sale tesol waliko ien. (Paxaiwa Hahatakei Haeu).

Tone waliko ti haniai Haeu ma Tone lui ai sanda (Kakai Inglis: *Altar*) (Matiu 23:35; Luk

Haxewai... Tone waliko ti haniai Haeu ma Tone lui ai sandaxxxHaxewai... Tone waliko ti haniai I

1:11; 1 Korin 9:13; Hibrū 9:4; Hahatakei Haeu
8:3)

Teka Ju laha kau waliko ti hani Haeu ti ha-
sawi hamaluminiai wasolalaha hani kapin.
Laha uke pot tanomia i tone waliko ien. Teka
masiwi ti hukuminiai Haeu ma seilon lato
telei manihuh tenen masin sipsip, meme ma
na bulmakau patul tetan. (Paxaiwa hosai
tone waliko ti hani Haeu leilon ie imat ti
tetepap 579.)

KAKAI HAEU
The New Testament in the Seimat language, The
Ninigo Islands, Manus Province, Papua New Guinea
Nupela Testamen long tok ples Seimat, Manus Provins,
Niugini

copyright © 2012 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Seimat

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2013-10-14

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 22 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023

9fa179b2-dd20-5dbd-9745-1fb6d5f9b415